

7. Шендрік Ю.В. Дотримання прав людини у кримінальному провадженні під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 655 – 658.

REFERENCES:

1. Prypkhan, I.I. (2012). Konstytutsiino-pravovyi mekhanizm zakhystu suspilnoi morali. [Constitutional and legal mechanism for protecting public morality]. *Aktualni problemy derzhavy i prava. Vypusk 67*. 75–82. [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. №254k/96-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. (2013, April 13). [Criminal Procedure Code of Ukraine]. №4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
4. Tarasiuk, S.M. (2024). Zabezpechennia prav liudyny v kryminalnomu provadzhenni: klasyfikatsiini pidkhody ta suchasni vyklyky. [Ensuring human rights in criminal proceedings: classification approaches and modern challenges]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. №5. 107–115. [in Ukrainian].
5. Baulin, O.V. (2024). Zabezpechennia prav liudyny u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy. [Ensuring human rights in criminal proceedings in Ukraine]. *Yevropeiskyi pravnychi chasopys. Vyp. 2*. 83 – 91. [in Ukrainian].
6. Horodetska, M. (2020). Realizatsiia kryminalnykh protsesualnykh prav liudyny yak element predmeta vidannia u kryminalnomu provadzhenni. [Implementation of criminal procedural human rights as an element of the subject matter of criminal proceedings]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 4. 350 – 354. [in Ukrainian].
7. Shendryk, Yu.V. (2024). Dotrymanna prav liudyny u kryminalnomu provadzhenni pid chas voiennoho stanu. [Respect for human rights in criminal proceedings during martial law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 4. 655 – 658. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.06.2025

УДК 342.9

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-18-373-377

Омельченко Андрій Володимирович,

доктор юридичних наук, професор, перший проректор
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
a.omelchenko@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-8407-8555

Дмитренко Емілія Станіславівна,

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
emiliadmitrenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1469-052X

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження адміністративно-правового статусу Національного банку України обумовлена важливістю завдань та функцій, які він виконує у сфері забезпечення стабільності грошової одиниці України, та, зокрема, банківського регулювання і банківського нагляду. Удосконалення форм та методів діяльності Національного банку України є запорукою підвищення ефективності його діяльності в умовах особливого періоду та повоєнного економічного відродження України.

Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України.

Національний банк не є власником переданого йому майна, оскільки воно належить державі, однак він володіє ним на праві узупинки, тобто має право користування державним майном і отримання з нього вигод (плодів) у межах, визначених законом. Це означає, що НБУ може використовувати таке майно для виконання своїх функцій — організації грошово-кредитної політики, забезпечення стабільності гривні, регулювання діяльності банків — але не має права відчужувати чи змінювати правовий статус цього майна. Отже, узупинка забезпечує баланс між державною власністю та функціональною самостійністю Національного банку: держава зберігає право власності, а банк отримує реальну можливість ефективно користуватися майновими ресурсами без ризику втрати контролю над ними. Такий підхід гарантує економічну незалежність НБУ при збереженні його публічно-правової відповідальності перед державою.

Національний банк, створені ним юридичні особи, його відокремлені підрозділи (філії та представництва в Україні, а також представництва Національного банку за кордоном) мають печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Враховуючи те, що до предмету діяльності Національного банку України відноситься виконання владних повноважень, з методологічної точки зору вважаємо за можливе при дослідженні його правового статусу використовувати методологію дослідження правового статусу як юридичної особи в цілому, як державного органу та як банківської установи.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, Національний банк, комерційні банки, банківська система, стабільність грошової одиниці, грошово-кредитна політика, банківське регулювання і банківський нагляд.

Omelchenko A., Dmytrenko E. ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

The relevance of the study of the administrative and legal status of the National Bank of Ukraine is due to the importance of the tasks and functions that it performs in the field of ensuring the stability of the monetary unit of Ukraine, and, in particular, banking regulation and banking supervision. Improving the forms and methods of the National Bank of Ukraine's activities is a guarantee of increasing the efficiency of its activities in the conditions of a special period and the post-war economic revival of Ukraine.

The National Bank of Ukraine is the central bank of Ukraine, a special central body of state administration, the legal status, tasks, functions, powers and principles of organization of which are determined by the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On the National Bank of Ukraine» and other laws of Ukraine.

The National Bank is not the owner of the property entrusted to it, as this property belongs to the state. However, it possesses the property under the right of usufruct, meaning it has the right to use the state-owned property and derive benefits (fruits) from it within the limits established by law. This implies that the NBU may utilize such property to fulfill its functions — organizing monetary and credit policy, ensuring the stability of the national currency (the hryvnia), and regulating the banking sector — but it does not have the right to dispose of or alter the legal status of this property.

Thus, the usufruct ensures a balance between state ownership and the functional autonomy of the National Bank: the state retains ownership rights, while the Bank gains a real opportunity to efficiently use property resources without the risk of losing state control over them. This approach guarantees the economic independence of the NBU while maintaining its public-law accountability to the state.

The National Bank, legal entities established by it, its separate divisions (branches and representative offices in Ukraine, as well as representative offices of the National Bank abroad) have a seal with the image of the State Emblem of Ukraine and its name.

Considering that the subject of activity of the National Bank of Ukraine includes the exercise of power, from a methodological point of view we consider it possible to use the methodology of studying the legal status as a legal entity as a whole, as a state body and as a banking institution when studying its legal status.

Keywords: administrative and legal status, National Bank, commercial banks, banking system, stability of the currency, monetary policy, banking regulation and banking supervision.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження адміністративно-правового статусу Національного банку України обумовлена важливістю завдань та функцій, які він виконує у сфері забезпечення стабільності грошової одиниці України, та, зокрема, банківського регулювання і банківського нагляду. Удосконалення форм та методів діяльності Національного банку України є запорукою підвищення ефективності його діяльності в умовах особливого періоду та повоєнного економічного відродження України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Адміністративно-правовий статус органів державної влади є предметом широкого кола наукових досліджень [1–11 та ін.], однак дослідженням особливостей адміністративно-правового статусу Національного банку України достатньої уваги приділено не було.

Метою статті є дослідження адміністративно-правового статусу Національного банку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що термін «орган державної влади» є вихідним за Конституцією України (ст. 19 Конституції України). Похідними від нього є терміни «орган законодавчої влади», «орган виконавчої влади», «орган судової влади» (ст. 6 Конституції України) [12].

Орган держави (державний орган) – це структурно організований елемент державного механізму, наділений владними повноваженнями та необхідними матеріальними засобами для здійснення завдань, пов'язаних із реалізацією функцій держави. Система цих органів утворює державний апарат [13, с. 286].

Державний апарат – це сукупність органів, за допомогою яких практично здійснюється держава влада. Державний апарат в Україні побудований і функціонує за принципом поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову [14, с. 121].

Правовий статус будь-якого державного органу складається із ряду елементів. Визначення правового статусу державного органу передбачає знаходження відповідей на наступні питання: до якого виду органів відноситься орган за основним змістом своєї діяльності (державний орган, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, судовий орган, орган прокуратури, тощо); хто даний орган засновує, створює, хто формує його штат; кому орган підлеглий, підзвітний, підконтрольний і перед ким несе відповідальність, хто може відміняти, призупиняти, змінювати та опротестовувати його акти; яка компетенція органу; які суб'єкти йому підлегли, підзвітні, підконтрольні, чиї акти він може відміняти, призупиняти, змінювати, опротестовувати і т. д.; якою є юридична сила актів даного органу, якими є офіційні назви таких актів; якими державними символами орган може користуватися; якими є джерела

фінансування органу; чи володіє орган правами юридичної особи [15, с. 121].

Указом Президента України від 12 березня 1996 р. № 179/96 було затверджено Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади [16]. Організацію, повноваження та порядок діяльності центральних органів виконавчої влади України визначають норми Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. № 3166-VI [17].

Характеризуючи правовий статус міністерств (інших центральних органів виконавчої влади) слід зазначити, що вони є призначуваними, єдиноначальними, постійно діючими, вищими органами функціональної, галузевої та міжгалузевої компетенції у системі органів виконавчої влади, підпорядкованими Кабінету Міністрів України, юрисдикція яких поширюється на всю територію держави, що виконують правотворчі та правозастосовчі функції. Діяльність міністерств (інших центральних органів державної виконавчої влади) фінансується за рахунок державного бюджету України. Міністерства (інші центральні органи виконавчої влади) в межах своїх повноважень на основі та на виконання актів законодавства видають накази, організовують і контролюють їх виконання. У випадках, передбачених законодавством, зазначені накази є обов'язковими для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, представницькими органами, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форм власності та громадянами. У разі потреби міністерства (інші центральні органи виконавчої влади) видають разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та представницькими органами спільні накази. Нормативно-правові акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підлягають реєстрації в порядку, встановленому законом (ст. 117 Конституції України) [15, с. 127].

Компетенція є одним із визначальних елементів правового статусу державного органу і являє собою комплекс повноважень зі здійснення влади. Встановлення компетенції державних органів здійснюється за умови попереднього визначення їх функцій, форм та методів діяльності.

Враховуючи те, що до предмету діяльності Національного банку України відноситься виконання владних повноважень, з методологічної точки зору вважаємо за можливе при дослідженні його правового статусу використовувати методологію дослідження правового статусу як юридичної особи в цілому, як державного органу та як банківської установи.

Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національний банк України» Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України [18].

Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю. Джерелами формування статутного капіталу Національного банку є частина його прибутку до розподілу, а при необхідності - Державний бюджет України. Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює витрати за рахунок власних доходів, а у визначених законом випадках - також за рахунок коштів Державного бюджету України. Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і передане йому на праві узуфрукта державного майна чи на іншому речовому праві на чуже майно, передбаченому законом. Національний банк не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання. Національний банк не відповідає за зобов'язаннями фінансових установ, а фінансові установи не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання. Національний банк для забезпечення своєї діяльності та виконання визначених законом функцій має право створювати юридичні особи, відокремлені підрозділи (філії та представництва в Україні, а також представництва Національного банку за кордоном). Національний банк, створені ним юридичні особи, його відокремлені підрозділи (філії та представництва в Україні, а також представництва Національного банку за кордоном) мають печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням (ст.ст. 3, 4 Закону України «Про Національний банк України») [18].

Відповідно до ст. 99 Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України [12].

При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Національний банк у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи. Національний банк також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України [18].

Національний банк України виконує функції у таких напрямках, як грошово-кредитна політика, управління готівковим грошовим обігом, організація розрахунків та бухгалтерського обліку, здійснення операцій Національного банку, діяльність щодо операцій з валютними цінностями, банківське регулювання і банківський нагляд за комерційними банками та іншими фінансовими організаціями, державне регулювання та нагляд на ринках небанківських фінансових послуг. Детальний перелік функцій Національного банку України міститься у ст. 7 Закону України «Про Національний банк України».

Органами управління Національного банку України є Рада Національного банку України, Правління Національного банку України. Голова Національного банку призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України строком на сім років.

Структура Національного банку будується за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням. До структури Національного банку входять центральний апарат, відокремлені підрозділи (філії та представництва в Україні, а також представництва Національного банку за кордоном) та юридичні особи, створені Національним банком для забезпечення його діяльності, які здійснюють діяльність виключно в межах завдань та функцій Національного банку, встановлених законом [18].

Працівниками Національного банку є службовці та обслуговуючий персонал Національного банку. Службовцями вважаються особи, які безпосередньо беруть участь у виконанні функцій Національного банку та займають посади, передбачені штатним розписом.

Висновки. Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України. Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і передане йому на праві узуфрукта державного майна чи на іншому речовому праві на чуже майно, передбаченому законом. Національний банк, створені ним юридичні особи, його відокремлені підрозділи (філії та представництва в Україні, а також представництва Національного банку за кордоном) мають печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Враховуючи те, що до предмету діяльності Національного банку України відноситься виконання владних повноважень, з методологічної точки зору вважаємо за можливе при дослідженні його правового статусу використовувати методологію дослідження правового статусу як юридичної особи в цілому, як державного органу та як банківської установи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / [редкол.: В. Б. Авер'янов (голова) та ін.]. Т. 1. Загальна частина. К.: Юрид. Думка, 2007. 592 с.
2. Державне управління: теорія і практика / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К.: Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
3. Виконавча влада і адміністративне право / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К.: Ін-Юре, 2002. 668 с.
4. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К.: Факт, 2003. 384 с.
5. Теоретичні засади вирішення проблем державного управління в Україні / [заг. ред. Ю. С. Шемшученка, В. Б. Авер'янова]. К.: ІДП НАН України, 1995. 23 с.
6. Демократичні засади державного управління та адміністративне право : монографія / [Шемшученко Ю. С., Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф., Кресіна І. О., Нагребельний В. П. та ін.]; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Юрид. думка, 2010. 496 с.
7. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К.: Наук. думка, 2007. 587 с.
8. Адміністративне право України : підруч. / [Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Дьяченко О. В. та ін.]; за ред. Ю. П. Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
9. Колпаков В. К. Адміністративне право України : [підручник] / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. К.: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
10. Курс адміністративного права України: підручник / за ред. О. В. Кузьменко. 3-тє вид., допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 904 с.
11. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
12. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. Т. 4: Н–П. 2002. 717 с.
14. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. Т. 2: Д–Й. 1999. 744 с.
15. Омельченко А. В. Адміністративно-правові засади зовнішньоекономічної діяльності в Україні : монографія. К.: КНЕУ, 2011. 309 с.
16. Про Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади України : Указ Президента України від 12 березня 1996 р. № 179/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179/96#Text>
17. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>
18. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/conv#n625>

REFERENCES:

1. Averianov, V.B. (Ed.) (2007). *Zahalna chastyna*. In *Administrativne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs pidruchnyk u 2 t.* [Administrative Law of Ukraine. Academic course textbook in 2 volumes]. T.1. 592. [in Ukrainian].
2. Averianov, V.B. (Ed.) (1998). *Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka*. [Public administration: theory and practice]. 432. [in Ukrainian].
3. Averianov, V.B. (Ed.) (2002). *Vykonavcha vlada i administrativne pravo*. [Executive power and administrative law]. 668. [in Ukrainian].
4. Averianov, V.B. (Ed.) (2003). *Derzhavne upravlinnia: problemy administrativno-pravovoi teorii ta praktyky*. [Public administration: problems of administrative and legal theory and practice]. 384. [in Ukrainian].
5. Shemshuchenko, Yu.S., Averianov, V.B. (Eds.) (1995). *Teoretychni zasady vyrishennia problem derzhavnoho upravlinnia v Ukraini*. [Theoretical principles of solving public administration problems in Ukraine]. 23. [in Ukrainian].
6. Averianov, V.B. (Ed.), Shemshuchenko, Yu.S., Andriiko, O.F., Kresina, I.O., Nahrebelnyi, V.P. (2010). *Demokratychni zasady derzhavnoho upravlinnia ta administrativne pravo*. [Democratic principles of public administration and administrative law]. 496. [in Ukrainian].
7. Averianov, V.B. (Ed.) (2007). *Prava hromadian u sferi vykonavchoi vlady: administrativno-pravove zabezpechennia realizatsii ta zakhystu*. [Citizens rights in the sphere of executive power: administrative and legal support for implementation and protection]. 587. [in Ukrainian].
8. Bytiak, Yu.P. (Ed.), Harashchuk, V.M., Diachenko, O.V. (2006). *Administrativne pravo Ukrainy*. [Administrative law of Ukraine]. 544. [in Ukrainian].
9. Kolpakov, V.K., Kuzmenko, O.V. (2003). *Administrativne pravo Ukrainy*. [Administrative law of Ukraine]. 544. [in Ukrainian].
10. Kuzmenko, O.V. (Ed.) (2018). *Kurs administrativnoho prava Ukrainy*. [Course of administrative law of Ukraine]. 3-tie vyd., dopov. 904. [in Ukrainian].
11. Halunko, V., Pravotorova, O. (Eds.), Dikhtiiivskyi, P., Kuzmenko, O. (2020). *Administrativne pravo Ukrainy. Povnyi kurs*. [Administrative Law of Ukraine. Full course]. 584. [in Ukrainian].
12. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
13. Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.) (2002). *Yurydychna entsyklopediia v 6 t.* [Legal encyclopedia in 6 volumes]. T. 4. N–P. 717. [in Ukrainian].
14. Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.) (1999). *Yurydychna entsyklopediia v 6 t.* [Legal encyclopedia in 6 volumes]. T.2. D–I. 744. [in Ukrainian].
15. Omelchenko, A.V. (2011). *Administrativno-pravovi zasady zovnishnoekonomichnoi diialnosti v Ukraini*. [Administrative and legal foundations of foreign economic activity in Ukraine]. Monohrafiia. 309. [in Ukrainian].
16. Pro Zahalne polozhennia pro ministerstvo, inshyi tsentralnyi orhan derzhavnoi vykonavchoi vlady Ukrainy. (1996, March 12). [On the General Provisions on the Ministry, Other Central Body of State Executive Power of Ukraine]. *Ukaz Prezydenta Ukrainy № 179/96*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179/96#Text> [in Ukrainian].
17. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady. (2011, March 17). [On the central executive authorities]. *Zakon Ukrainy №3166-VI*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> [in Ukrainian].
18. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy. (1999, May 20). [On the National Bank of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 679-XIV*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/conv#n625> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.06.2025

УДК 347.73:342.9(477)

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-18-377-383

Кожура Іван Олександрович,

аспірант кафедри публічного та міжнародного права

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

lepel@ukr.net

ORCID ID: 0009-0000-7936-4832

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

У статті досліджено історичний розвиток адміністративно-правового регулювання банківського нагляду в Україні, розкрито етапи становлення системи державного контролю за діяльністю банківських установ у контексті